

чни одред у своје побједоносном походу извојевао је једну трајну, ослободилачку тековину. А неуспјеси у скадарској операцији показали су све објективне и субјективне слабости црногорске војске, односно у првом реду слабости режима краља Николе.

Композиција и систематика излагања логично и чврсто слиједе хронологију збивања. Опсег појединих поглавља и одељака дат је у доброј сразмјери са интензитетом и значајем односних ратних дјестава. Стил и израз адекватни су природи дјела: реченица је логична, одсјечна, са радикалним наглашавањем става, привидно хладна, а у суштини живо и узбудљиво дочарава збиљу ратовања. Наша историографија уопште, а војна посебно, добила је један озбиљан прилог, од значаја не само за војне стручњаке него и за шири круг наших читалаца.

Новак Ражнатовић

ЈЕРЈОМЕНКО: „НА ЗАПАДНОМ ПРАВЦУ“

Војно дело, Београд 1961, стр. 336

Као 44-та књига Војне библиотеке војно-издавачког предузећа ЈНА „Војно дело“, које иначе већ више година издаје познате радове иностраних писаца из војноисторијске области, појавило се и дјело маршала Совјетског Савеза А. Ј. Јерјоменка „На западном правцу“. Захваљујући тој корисној библиотеци читаоци су успјели да се упознају са мемоарском литературом савезничких команданата из другог свјетског рата (Ајзенхауер, Монтгомери, Патон, Бредли и други), као и познатим дјелом генерала Шасена „Историја другог свјетског рата“. Да би се што свестраније приказала историја војних операција у прошлом рату, Војно дело је поред мемоара савезничких команданата објављивало и дјела њемачких војсковођа, као, примјера ради, Гудеријанове „Војне мемоаре“

Мемоарска литература војних команданата, заједно са дипломатском историјом другог свјетског рата и мемоарима политичара (Черчил, Шервуд, Хал, Штетинијус, Хопкинс и други), који откривају односе међу члановима антихитлеровске коалиције, и позадину значајних одлука, представља важан извор за расвјетљавање многоврских видова најтежег и најтоталнијег рата вођеног у људској историји. Међутим, велика је штета што у мору мемоарске литературе о другом свјетском рату, нарочито умножене посљедњих година у Западној Њемачкој, а поред тога и малициозно писане, доскоро није било мемоара совјетских војних руководилаца, иако су се у прошлом рату баш на руском фронту водиле најтеже и најпресудније битке, па је на просторима од Балтика до Црног мора и смрвљена основна снага Вермахта. Тек посљедњих година прихватили су се и совјетски

војсковођи да опишу и мемоарски представе ратна дјејства на оним секторима гдје су они командовали јединицама Црвене армије. Тако је Јерјоменко описао борбе на Западном фронту у љето 1941, као и офанзиву IV ударне армије под Москвом у зиму 1941—2; маршал Чујков одбрану Стаљинграда, а политички коме-сар армије Попев највећи судар тенкова у прошлом рату који се одиграо у троуглу Орјола — Курска и Брјанска („Курска избочина“) у љето 1943.¹ За нашег читаоца и стручну јавност посебан интерес побуђују мемоари Јерјоменка јер се односе на прву фазу рата, када су совјетске трупе трпјеле — упркос показаном хероизму — (примјер одбране пограничне тврђаве Брест), тешке поразе, што је у досадашњој совјетској историографији великог отаџбинског рата једнострано објашњавано. Јерјоменкова књига, издата 1959. у Москви, у ствари представља два рада (први. На западном фронту, а други — Против фалсификовања историје другог свјетског рата), који су код нас издати у једном повезу због „погодног обима и заједничке садржине“. Насупрот првој књизи, мемоарски интонираној, друга има изразито полемички карактер, представљајући аргументовани обрачун са њемачким генералима који су учествовали у „руској кампањи, а сада покушавају да мистифицирају догађаје.

Јерјоменкова књига је комбинација сјећања, стручног излагања војних операција, при чему писац користи и архивске податке из архиве Министарства народне одбране СССР, као и неке податке који се не виде из руских докумената, а објављује их Гудеријан у својим мемоарима, те политичко-војних размишљања о току битака, њиховим посљедицама, држању војног састава и становништва. Он је примио фронт у вријеме кад су Минск и Бобрујск били заузети. По оцјени маршала Ворошилова, тих дана није ни било непрекидног фронта, већ само појединачних жаришта отпора. Узроке који су довели до пробоја совјетског фронта Јерјоменко види у сљедећим пропустима: Црвена армија није имала ратног искуства, није била спроведена мобилизација, западне границе су биле недовољно утврђене, погранична зона није била спремна за вођење операција, владало је увјерење да Њемачка неће напасти (стр. 17). У II тому „Историје великог отаџбинског рата Совјетског Савеза“, који је недавно изишао у Москви, тај момент — Стаљинова крива процјена војно-политичке ситуације и увјерење да фашистичка Њемачка неће напасти, још је више истакнут као један од најважнијих узрока за неспремност Црвене армије на почетку рата. Информације о фашистичким припремама за напад на СССР узимане су као покушаји провокација, а у директиви совјетске владе од 21. јуна 1941. да се оружане снаге ставе у стање ратне спремности поново се за-

¹ Одломци ових мемоара објављени су у нашој штампи („Борба“ и „Нин“).

хтијевало да се не насједа никаквим провокацијама. Јерјоменко многим чињеницама подвлачи тај Стаљинов пропуст: њемачке трупе пребацале су се на совјетске границе од фебруара до јуна 1941; границу су 22. јуна осигуравали само граничари, јер су се јединице налазиле кантониране по логорима 50—200 км од границе (ефекат изненађења Јерјоменко истиче цитирајући и Гудеријана); у зони Западног фронта непријатељске снаге су биле двоструко јаче а на правцу Брест — Барановићи четвороструко јаче од снага Црвене армије; непријатељ је првог дана продором 50—60 км у дубину СССР.

Јерјоменко пише да је Западни фронт тек 1. јула извршио први пут напад авијацијом, а у то вријеме почиње и коришћење запаљивих средстава против њемачких тенкова, као и организовање партизана у Бјелорусији. У току десетодневних борби у рејону Могилјева и петодневних окршаја у предјелу Борисова зачиње се почетак организованих дјејстава Црвене армије.

Битка за Смоленск трајала је три недјеље. Иако совјетским снагама није пошло за руком да поврате Смоленск и успоставе одбрану на Дњепру, писац истиче да је отпор Црвене армије пореметио планове непријатеља. Добитак у времену омогућио је Совјетима развијање новог оперативног ешалона, а то је истовремено значило слом њемачких планова на московском правцу. На главном операцијском правцу Смоленск — Јарцево — Вјазма фронт се почетком августа стабилизовао на линији ријеке Вапе и Дњепра. Нијемци су у тим борбама имали огромне губитке, а у извештајима непријатеља које Јерјоменко цитира истиче се храброст Руса, штете које наносе партизани и „мржња народа“, са којом се Нијемци сусрећу од упада у СССР.

Муњевити рат се претварао у дуготрајни. Код Смоленска су, закључује писац, „ударени темељи њемачком поразу код Москве“ Јерјоменко сматра да су и борбе Брјанског фронта против Гудеријанове оклопне групе, која је намјеровала да се пробије ка Москви, изазвала скретање Вермахта према Украјини. Хитлер је у заповијести од 21. августа одредио да најважнији циљ који треба достићи до зиме није заузимање Москве, већ освајање пута за Крим, са индустријским и угљеним базеном Доњеца, а на сјеверу опкољавање Лењинграда. Јерјоменко сматра да се из те заповијести види да је Хитлер осјетио да усљед снажног совјетског отпора план о муњевитом рату пропада, па је хтио да заузимањем Украјине обезбиједи материјална средства за даље вођење рата. У другом дијелу Јерјоменкове књиге, гдје писац пољемисе са Гудеријаном, доста мјеста одузима убједљиво одбацавање Гудеријановог произвољног тврђења да му је Хитлер овом заповијешћу онемогућио продор ка Москви и њено достизање прије зиме.

Брјенски фронт, којим је командовао Јерјоменко, извршио је и други задатак — са „обрнутим фронтом“ пробио се из окру-

жења. Догађаји од 14. августа до 30. септембра сачињавају први период борбених дјејстава Брјанског фронта. 1. октобра почео је други период. Хитлер је узео Кијев, те је све снаге бадио на средњи фронт, рачунајући да рејон Брјанск — Орјол представља најпогоднију одскочну даску за освајање Москве. Користећи Гудеријана, писац пише о катастрофалном опадању морала код њемачке војске. Јерјоменко, поред тога, открива и неке фалсификоване чињенице које Гудеријан износи у својим мемоарима о 50. совјетској армији на Брјанском фронту, цитирајући самог писца, и откривајући противрјечности у излагању.

У седмој глави мемоара Јерјоменко описује припреме за контраофанзиву IV ударне армије под Москвом, која је у времену од 9. I до 5. II 1942. извела двије операције: торопецку и велишку, прешавши у току 22-дневног наступања 250—300 км.

Јерјоменко у другом дијелу књиге („Против фалсификовања историје II свјетског рата“) чињенички открива фалсификате њемачких генерала о биткама у којима је и сам Јерјоменко учествовао: на западном правцу и при одбрани Стаљинграда. Он подвргава немилосрдној критици гледишта Гудеријана, Манштајна, Дера, Типелскирха, Мелентина и других, који, као окорјели милитаристи, нијесу у стању да схвате да је рат на источном фронту изгубљен законито а не — као што они интерпретирају — због Хитлерових грешака и неких других, у суштини „метафизичких разлога“.

Мемоари Јерјоменка се појављују као интересантна литература чију важност потенцира одлучујући значај битака које су у њој приказане од стране једног од најчувенијих совјетских команданата у прошлом рату.

Б. Петрановић

ДРАГОВАН ШЕПИЋ: „СУПИЛО ДИПЛОМАТ“

Напријед 1961, Загреб стр. 274

Снажна Супилова личност, која је пуне двије деценије саворијевала у најширем напону политичког активизма, водећи како он сам каже, двије велике опструкције у будимпештанском парламенту, а доцније, борећи се за трансформацију Србије у склопу Југославије у стварању и југословенско-италијанску сарадњу, привлачила је и до сада велики број писаца из редова историчара и публициста. О степену тог интересовања за његову личност и политички рад најрјечитије говори списак књижевности на крају Шепићевог расправе, као и критички прегрес и оцјена постојеће литературе о Супилу и (дијелом) питању стварања Југославије, коју писац даје у сажетом предговору. Но, при томе, Шепић дистингвира малобројну литературу искључиво по-